

Професійне становлення практичного психолога як система парадигмальних змін.

Ольга Міненко (Київ)

Професійна підготовка практичних психологів відноситься до розряду питань, суттєво важливих та заслуговуючих уваги вчених як теоретиків, так і практиків. Така актуальність пояснюється, з одного боку, все зростаючою потребою суспільства у практикуючих спеціалістах-психологах, особливо на сучасному етапі його розвитку, який можна назвати як перехідний у всіх аспектах: економічному, політичному, соціальному, і, відповідно, психологічному. Така потреба підтримується і підвищеним попитом на отримання даної спеціальності як серед молоді, так і серед зрілих спеціалістів з інших галузей, які бажають доповнити або кардинально змінити вже існуючу спеціальність на психологічну. З другого боку, така популярність ініціює вдосконалення, а можливо і перегляд існуючих форм та методів професійної підготовки майбутніх практичних психологів. Однією з причин цього, на думку ряду авторів (Любімова Г.Ю., 2000, Буякас Т.М., 2000), якої притримуємось і ми, є недостатня орієнтація існуючої системи вузівської підготовки психологів на конкретну практичну діяльність у даному суспільстві.

Формування професійної придатності не може бути зведеним лише до надбання теоретичних знань та окремих професійних умінь та навичок. Як стверджує ряд авторів (Мітіна Л.М., 1997, Борисова Є.М., 1987, Василюк Ф.Є., 1998, Чепелева Н.В. та Пов'якель Н.І., 1998, Лушин П.В., 1999, Долинська Ю.Г., 1999 та інші), домінантною складовою професійного становлення є розвиток особистості професіонала. Особливо актуальним постає питання про єдність особистісного та професійного аспектів, коли в поле наукового дослідження потрапляє професійне становлення психолога. Специфікою даної професії, як і інших професій типу "людина-людина", є те, що спеціаліст в тій чи іншій мірі втягується в життя іншої людини та включається в особливий тип взаємовідношень та взаємодій з нею, який повністю виключає їхній суб'єкт-об'єктний характер і який найменш прогнозований та регламентований через те, що життя кожної окремої людини унікальне та неповторне, а її життєвий простір безкінечно різноманітний та мінливий. Практичний психолог за самою суттю своєї роботи занурений у сферу живого спілкування з людьми, а власне предметом його діяльності є життєвий світ людини з його складною структурою та динамічними характеристиками [1].

Суттєве місце у професійній діяльності психолога-практика займає ситуація психологічної допомоги – ситуація, яку можна охарактеризувати як непередбачувану та неструктуровану. В певні моменти кожна така ситуація пов'язана з переживанням почуття безвиході, хаосу, як з боку клієнта, так і з боку психолога. Вихід з такого стану доводиться шукати обом учасникам процесу, і психолог і клієнт є однаково відповідальними за результат роботи. Такий підхід призводить до розгляду психолога і клієнта в якості “проблемно-орієнтованої групи” [4], в якій немає ведучого і того, кого ведуть, а обидва учасники процесу є рівноправними партнерами. При цьому результат даної роботи однаково невідомий і психологу і клієнту, тому обидва вони знаходяться в ситуації невизначеності. Відповідно серед суттєво важливих вимог до особистості практичного психолога необхідно виділити здатність до діяльності в непередбачених умовах, що, на нашу думку, нерозривно пов'язано із здатністю особистості до переживання досвіду особистісної зміни.

Згідно Лушину П.В.[4], особистісна зміна визначається нами як міжсистемний перехід до нових можливостей нової ідентичності. Даний процес може мати місце в результаті переживання людиною критичного досвіду, що виходить за межі звичайного буденого. Несучи в собі певне негативне навантаження (переживання почуття втрати всього, чим людина жила раніше, стану хаосу та невизначеності), цей процес має великий позитивний потенціал – примушує переглянути існуючі, неефективні на даному етапі розвитку особистісні конструкти, відкриває необмежені можливості для їхнього змінення та побудови нових, більш ефективних, засад життя.

Результатом даного процесу є зміна ідентичності. При цьому під зміною ідентичності ми розуміємо як кардинальні зміни всієї системи “образу-Я” особистості, так і зміни деяких окремих його структур або переструктурування існуючої системи ідентичності. Слід зазначити, що постійні зміни є обов'язковим елементом зрілої, “здорової” ідентичності, і навпаки: статичність призводить до особистісної ригідності, стагнації. Як зазначає ряд авторів [4,7], динамізм характеризує ідентичність в нормі. Коли ідентичність перестає бути процесом і трансформується у стан, то в нормі це повинен бути стан динамічної рівноваги, що прагне до зміни. Зміна ідентичності може мати місце і в психотерапевтичному процесі, і тоді вона визначається як “психотерапевтична зміна” [4].

Звертаючись до конструктивістської інтерпретації процесу психологічної допомоги [3], слід зазначити, що основою даного процесу є зіткнення двох моделей реальності: моделі реальності клієнта і моделі реальності психолога. Клієнт має власну модель реальності, яка визначає образ його життя, основні

напрямки його життєдіяльності як особистості, способи сприйняття та реакції на різні життєві події. Відповідно і психолог має власну професійно-особистісну модель, яка лежить в основі його діяльності як фахівця. При цьому, як професіонал, він повинен постійно знаходитись у тренувальній формі: з одного боку підтверджувати правильність власної професійно-особистісної моделі, з іншого боку, постійно її вдосконалювати, змінювати. Така зміна досягається шляхом зіткнення моделей психолога і клієнта, в результаті чого утворюється нова модель, яка задовольняє обох. Зміна досягається завдяки розширенню свого світорозуміння через взаємодію з альтернативним розумінням, адже будь-яка модель – чи то психолога, чи то клієнта – має повноцінне право на існування. При чому зміни ідентичності в результаті зазнають обидва учасники психотерапевтичного процесу – і психолог і клієнт. Більш того, обидва вони однаково зацікавлені в цій зміні: клієнту вона відкриває можливість для вирішення особистісних проблем і переходу на новий, більш ефективний рівень функціонування, психологу відкриває можливості розширення і вдосконалення його особистісно-професійної моделі. Таким чином, психолог є відкритою системою, що розширює свої межі через включення в них моделі клієнта, а психологічна допомога – взаємодія двох відкритих систем заради збереження одне одного [4].

Здатність до переживання особистісної зміни необхідна практичному психологу і у зв'язку з тим, що однією з суттєво важливих вимог до його особистості є непротирічність, цілісність, непереобтяженість власними проблемами. Але, як стверджує переважна більшість психотерапевтичних шкіл, досягти цього неможливо не пройшовши через важкий, кризовий досвід, через перегляд і руйнацію застарілих особистісних конструктів для побудови нових. Неможливо бути інтегрованим, не переживши досвід дезінтеграції. Першим на це звернув увагу З.Фрейд, який ще в 1922 році на конгресі Міжнародної психоаналітичної асоціації поставив питання про обов'язкове опрацювання психоаналітиком своїх проблем, для того щоб в подальшому запобігти їх переносу на клієнта [6].

Спираючись на вищесказане, ми вважаємо за необхідне введення у процес професійної підготовки майбутніх практичних психологів форм та методів навчання, які б сприяли формуванню означених якостей особистості фахівця. Однією з таких форм ми вважаємо психологічний тренінг. Наш вибір групової форми роботи зумовлений декількома факторами:

1. По-перше, в групі людина отримує унікальний особистісний досвід, який експліцитно чи імпліцитно обов'язково є терапевтичним.
2. По-друге, саме в тренінговій групі створюються найсприятливіші умови для отримання кожним учасником зворотнього зв'язку. Як відмічає А.А.Бодалев, “завдяки дії механізму зворотнього зв'язку людина на основі

досягнутого в процесі взаємодії з іншими людьми результату, може коректувати свою наступну поведінку, замінюючи використані способи впливу новими, які здаються більш ефективними” [цит. по 2, С.37].

3. По-третє, група уособлює для особистості оточуюче її соціальне середовище. Але, на відміну від реального соціуму, дана група створює для людини атмосферу безпеки, в якій можна спробувати нові форми і методи особистісного функціонування.

4. По-четверте, в груповому досвіді, як стверджує І.Ялом [8], клінічні та дослідницькі орієнтації тісно взаємопов’язані, що є суттєво важливим для майбутнього практичного психолога. Адже надбання дослідницького або аналітичного відношення до своєї роботи є необхідним для формування зрілого спеціаліста-психолога.

На основі теорії конструктивізму (Г.Матуран, Р.Баумастер), концепції особистісної зміни [4], теорії психологічної герменевтики (Барт Р., Калмикова Є.С., Мергенталер Є., Чепелєва Н.В., Каліна Н.Ф.), концепції критичного мислення (М.Ліпман) та практичних розробок, запропонованих П.В.Лушиним, ми представляємо тренінг формування особистісних та професійних новоутворень у майбутніх практичних психологів. Особистісні та професійні новоутворення в даному випадку розглядаються нами як результат особистісної зміни. Термін “формування” вжито не в класичному його розумінні, а по відношенню до особистісної зміни як “керованої метаморфози”, або перехідної форми. Перехідна форма Лушиним П.В., згідно М.Мамардашвілі, розглядається як новоутворення, що характеризується наступними особливостями: 1) за способом утворення вона є інтерференцією декількох систем та результатом складного, як правило, прихованого аналізу, спрямованого на заміщення старих відносин в новій формі; 2) підкорена завданню стабілізації та забезпечення програми подальшого розвитку вже існуючої системи; 3) служить в якості джерела зародження нового, володіє ознаками синкретизму, неадитивності, енергетичності, динамічності, варіативності [3].

Завданнями такого тренінгу виступають:

- на особистісному рівні: а) опрацювання власних проблемних зон; б) розширення власної моделі реальності шляхом комунікацій з іншими моделями; в) переживання почуття «не-унікальності» власних проблем, що є суттєвим терапевтичним фактором;

- на професійному рівні: а) ознайомлення з різними моделями реальності, що сприяє розхитуванню ригідних конструктів майбутнього психолога та розширює професійну ідентичність; б) формування вміння розподіляти відповідальність з клієнтом у

терапевтичних відносинах; в) отримання першого професійного досвіду через процес взаємодопомоги.

Сформовані в результаті новоутворення носять суто індивідуальний характер і формуються за компенсаторним типом. Як зазначає І.Ялом, практично неможливо виділити узагальнені критерії отриманих в результаті групової тренінгової роботи змін - головним критерієм виступає відчуття цих змін самою людиною [8].

Нами проведено експериментальне дослідження, на основі якого була зроблена спроба виділити деякі показники особистісних та професійних новоутворень, сформованих в результаті проведеного тренінгу. Серед них ми виділяємо наступні: адаптивність, прийняття себе, прийняття інших, емоційний комфорт, домінантність, локус контролю, ескапізм. Саме ці характеристики здаються нам особливо важливими для формування професійної ідентичності практичного психолога.

Докладне викладення моделі даного тренінгу пропонується нами в інших роботах [5].

Бібліографія:

1. Ильина Т.Б. К проблеме личностных изменений в ситуации профессиональной депривации \ Психологія на перетині тисячоліть: Зб. наук. праць – 1998.- Т.1.
2. Кисарчук З.Г., Юрченко Т.П. Обратная связь в социально-психологическом тренинге как условие успешности психотерапевтического процесса \ Актуальные проблемы психологической службы: теория и практика. Мат-лы междунар. конф. – Одесса.- 1992.- С.37-38.
3. Лушин П.В. Личностное изменение: на пороге конструктивистской парадигмы.\ Практична психологія та соціальна робота.- 2000.- №8.- С.32-35.
4. Лушин П.В. О психологии человека в переходный период.- Кировоград, 1999.
5. Міненко О.О. Тренінг формування професійних новоутворень у студентів-психологів \ Практична психологія і соціальна робота.- 2001.- №9.- С.24-28.
6. Харин С.С. Искусство психотренинга. Заверши свой гештальт.-Мн., 1998.
7. Черный Е.В. Профессиональная идентичность практического психолога \ Практична психологія і соціальна робота.- 2000.- №8.- С.36-39.
8. Ялом И. Теория и практика групповой психотерапии – СПб.: Издательство «Питер», 2000.